

УДК 94(477) "1960/1980"

Ярослав Стоцький

**ПОКУТНИЦЬКИЙ РУХ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ
ПІД РЕПРЕСИВНИМ ТИСКОМ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
У 1960-Х – 1980-Х РР.**

У статті досліджено легальну діяльність покутницьких груп у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях у 1960-х – 1980-х роках під репресивним тиском партійних, радянських і правоохоронних органів. Розкрито основні позиції покутницького віровчення, коротку історію розвитку покутництва, його негативне ставлення до римо- і греко-католицизму та до державної радянської влади. Висвітлено різні методи репресій органів державної влади проти покутників: від кримінального і адміністративного покарання до позбавлення батьківських прав та направлення їхніх дітей в школи-інтернати й дитячі будинки. Це було зумовлено тим, що покутники не підпорядковувалися законам радянської влади, її органам, ухилилися від військової повинності, відмовлялися брати участь у різних формах громадського життя, вели бродячий спосіб життя, забороняли своїм дітям навчатися у школах, активно поширювали своє сектантське антисупільне віровчення, зривали богослужіння в православних храмах, тому проти них вело боротьбу, в основному через проповіді, й православне духовенство.

Отож, зазначені антипокутницькі методи репресій і пропаганда вплинули на зменшення чисельності й активності покутників: так, якщо на початку 1965 року їх налічувалося 348 осіб у галицьких областях України, то наприкінці 1980-х рр. – тільки 239 віруючих, тобто це сектантське віровчення повільно згасало.

Ключові слова: покутники, віруючі, органи державної влади, покутницький рух, репресії, діюче законодавство, чисельність.

Актуальність теми досліджуваної проблеми зумовлена тим, що в українській релігієзнавчій історіографії вона, щодо відносин державної влади до діяльності покутників у західних областях України, недостатньо висвітлена. Об'єктом дослідження є розкриття різних методів репресій партійних, державних і, зокрема, адміністративних органів проти діяльності покутників, а предметом – діяльність нелегальних покутницьких груп та їхніх членів під репресивним тиском державних органів влади у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях у 1960-х – 1980-х роках.

У завдання дослідження проблеми входять: висвітлення основ віровчення покутницького руху та його основних історичних віх, розкриття діяльності покутницьких груп, їхньої мережі у регіоні, чисельності віруючих та причин її змін, соціо-демографічний аналіз віруючих, наведення прикладів різних методів репресій органів влади проти конкретних віруючих, а також вони вплинули на діяльність покутників тощо. Мета дослідження полягає у тому, щоб комплексно і у хронологічному порядку дослідити вищезазначені завдання і заповнити ті прогалини, які відсутні в українській релігієзнавчій історіографії.

Наприкінці 1964 р. у галицьких областях України діяло близько 10 нелегальних релігійних груп покутників із загальною чисельністю майже 300 віруючих [1, с. 442], із них – 199 в Івано-Франківській, близько 60 – у Львівській і майже 30 – у Тернопільській областях. Цей неорелігійний рух, котрий виник із середовища підпільної УГКЦ, бере свій початок із 22 грудня 1954 р., коли 14 греко-католиків із с. Середнє Войнилівського району Станіславської області,

очолювані греко-католицьким священиком Ігнатієм Солтисом, провели уночі молебень за селом Середнє, біля джерела, поруч із яким встановили невелику фігуру Богородиці й згодом оголосили нібито про видіння тут Матері Божої, а також те, що вода з цього джерела є цілющою, що спричинило паломництво до цього місця віруючих із багатьох населених пунктів західних областей України. Рух покутників охоплював тих віруючих, котрі були розчаровані політикою Ватикану, яка була направлена у ті роки на встановлення контактів із Москвою. Покутники синтезували у своєму віровченні апокаліптичні аспекти католицизму, народні звичаї, традиції греко-католицизму та елементи українського націоналізму у своєрідній теології покути, терпіння, відчуження і спасіння. Вони також відреклися Папи Івана XXIII, як “анти-папи” і порвали свої зв’язки із підпіллям УГКЦ, “мотивуючи” це тим, що вона пішла на примирення та співпрацю із атеїстичною комуністичною владою, зрадила український народ та свою віру, наслідуючи у цьому контексті “анти-папу” у Ватикані. Фактично, цей рух виродився у секту [1, с. 431].

В Івано-Франківській області, у залежності від активізації атеїстичної агітаційно-пропагандистської роботи та репресій органів державної влади проти покутників, їхня чисельність або зростала, або зменшувалася. Наприклад, як зазначалося вище, у 1965 р. їх налічувалося 199 осіб, у 1966 р. – 202, у 1967 р. – 166, у 1969 р. – 153 [2, с. 309], а на 1 квітня 1970 р. – уже 163 віруючих [3, арк. 40]. Вони проживали у 7 із 14 районів області: у Галицькому – 2 віруючих, Долинському – 31, Калуському – 14, Коломийському – 18 і 33 у м. Коломия, Надвірнянському – 4, Рожнятівському – 58 і Тисменицькому – 3 [3, арк. 40]. Таким чином, органи державної влади в Івано-Франківщині вели свій облік покутників і могли за сприяння органів місцевої влади (виконкомів сільрад, райвиконкомів і комісії сприяння за дотриманням законодавства про релігійні культу, діючих при них) певним чином контролювати їхню релігійну діяльність. Але покутники діяли в глибокому підпіллі, тому простежити їхнє служіння упродовж другої половини 1960-х рр. владі не вдавалося і тільки у грудні 1970 р. та на весні 1971 р. вона виявила спроби покутників провести богослужіння на Середнянській горі, але скільки богослужінь було тут покутниками проведено, ні місцеві органи влади, ні районний відділ міліції, ні обласний уповноважений Ради в справах релігій (РСР), – не знали. Хоча деякі відомості про життєдіяльність покутників в області їм, все-таки, було відомо. Наприклад, про те, що в 1970 р. у смт. Перегінське Рожнятівського району проживали 64 покутники, що становило третину від усіх облікованих покутників в області, тобто сумарно їх в Івано-Франківщині налічувалося 192 особи.

Аналізуючи життєдіяльність покутників смт. Перегінське, інспектор уповноваженого Ради у справах релігій при РМ СРСР по УРСР І. Іченський, зазначав, що, із 64 віруючих, 65 відсотків були старші 60 років. У виборах депутатів різних рівнів і в громадському житті села усі покутники участі не брали. Дітей шкільного віку у покутників за рішенням суду відповідні органи влади забрали і направили для навчання у школи-інтернати. І що характерно, якщо раніше віруючі протестували проти такого свавілля атеїстичної влади, то, відзначав інспектор, “тепер багато задоволених” [4, арк. 43], а їхні діти, після закінчення таких шкіл, продовжують навчання в інших навчальних закладах, згодом йдуть працювати у державні підприємства і “батьків не підтримують” [4, арк. 43]. Тобто, під тиском атеїстичної пропаганди, діти покутників відрікалися від віровчення своїх батьків, а це означало, що в перспективі значного зростання чисельності віруючих і мережі секти не можна було очікувати.

У Львівській області на початку 1965 року, за неповними даними обласного уповноваженого Ради у справах релігійних культів (РСРК), налічувалося 60 покутників у 20 родин, невеликі групи яких знаходилися в містах Львів і

Стрий та у деяких селах Сокальського, Нестеровського, Пустомитівського і Дрогобицького районів [5, арк. 19–20]. Органи місцевої влади проводили із ними т. зв. профілактичну роботу, щоб не дозволити їм займатися поширенням їхнього віровчення, вести бродячий, а в реальності – місіонерський спосіб життя та повертали їх до проживання за місцем прописки, працевлаштовували, тих, які були працездатні, а їхніх дітей направляли на навчання в школи-інтернати.

За усіма покутниками обласна партійна влада закріпила пропагандистів атеїзму, щоб вони проводили із ними відповідну атеїстично-агітаційну роботу для відриву їх із релігійної течії, бо партійно-радянська влада вважала цю секту антидержавною, антирадянською. Підставою для такого твердження було те, що покутники відмовлялися визнавати радянську владу, підпорядковуватися її законам і органам, не брали участі у виборах депутатів у радянський парламент, ухилялися від виконання конституційних обов'язків громадян СРСР – захисту Батьківщини і військової повинності, відмовлялися брати участь у громадському житті й культурних заходах. Покутники Львівщини, як і решту їхніх одновірців, вели бродячий спосіб життя, систематично здійснювали паломництво на Середнянську гору, місіонерством-прозелітизмом заманювали у свої ряди нових adeptів. “Під час зустрічей, – як зазначав у своїй інформаційній записці своєму керівництву в Москву і Київ, уповноважений Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР у Львівській області М. Савічев від 2 березня 1965 року, – із представниками місцевих органів радянської влади (покутники – Я. С.) категорично відмовляються називати свої імена. На запитання про особу, відповідають: “Прізвище – покутник, ім'я – вибраний Богом, рік народження – 1961–1963 року (в залежності від часу прийняття цієї релігії), місце проживання – словесний храм на Середнянській горі” [6, арк. 77].

За даними М. Савічева, у Львівській області на 1 березня 1965 р. було виявлено близько 50 сімей покутників чисельністю понад 120 віруючих, які ним були обліковані та проінформовано про їхню діяльність партійні й радянські органи влади області [6, арк. 77].

У 1962 р., після арешту адміністративними органами засновника і керівника секти покутників Ігнатія Солтиса та його засудження й ув'язнення, керівництво покутниками здійснювала його сестра Анна Кузьмінська, котра розповсюдила вчення покутників у Львівській області. Тут її послідовниками стали Парасковія Хміль і її сестра Анна Іваник, які у м. Львові та в населених пунктах районів області залучили в секту понад сотню осіб і сформували їхні групи. Серед них пропагували віровчення покутників, організували паломництво на Середнянську гору. Інтенсивне “бомбардування” постулатами покутницького віровчення під тиском П. Хміль та А. Іваник призвело до того, що члени групи знищували свої паспорти й інші документи, котрі отримали в радянських установах, полишали свою роботу, забороняли своїм дітям навчатися в школах, а самі почали вести бродячий спосіб життя. Зібрання та вербування нових adeptів П. Хміль та А. Іваник дуже часто проводили в своєму помешканні у м. Львові. Наприклад, однією із завербованих ними adeptів, стала Катерина Пелешко, яка прийнявши віровчення покутників, покинула свого чоловіка і двох дітей та почала активно пропагувати це вчення, внаслідок чого утворила дві групи покутників у селах Равське і Лужок Нестеровського району [7, арк. 109].

Органи державної влади не могли дозволити, щоб П. Хміль та А. Іваник й надалі поширювали віровчення покутників на Львівщині, збільшуючи чисельність груп і сектантів, тому в першій половині 1965 р. їх було заарештовано і за ст. 209, ч. 1 КК УРСР 10 травня 1965 р. за звинуваченням у створенні й керівництві групами покутників та за антисупільну діяльність вони були засуджені Ленінським районним судом м. Львова на 5 років виправно-

трудовах таборів та на 5 років заслання, після відбуття покарання, у віддалених районах СРСР із конфіскацією майна [7, арк. 110].

Також, відповідні органи державної влади планували щодо т. зв. бродячих і ніде непрацюючих працездатних покутників застосовувати Указ Президії Верховної Ради СРСР від 23 липня 1951 р. “Про боротьбу із антисуспільним і паразитичним елементом”, або Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 травня 1961 р. “Про посилення боротьби із особами, які ухиляються від суспільно корисної праці і проводять антисуспільний паразитичний спосіб життя”, які передбачали різні методи репресій проти таких суспільних верств.

Вибірка чисельності й місць проживання (населених пунктів) покутників на кінець 1968 р. із деяких, для прикладу, районів Львівської області за даними райвиконкомів детальніше розкриває їхню мережу і кількість, ніж інформаційні звіти чи доповідні записки обласного уповноваженого РСРК. Так, у с. Карові Сокальського району проживали 6 сімей покутників, керував цією групою Василь Струж, служби відбувалися у будинках покутників [8, арк. 64]. У Стрийському районі покутники проживали у таких населених пунктах: с. Яблунівка – 14 осіб, керівник групи Водка Д. В.; с. Луги – 2 особи, які входили у групу с. Яблунівка; с. Піщани – 3 особи і с. Семігенів – 3 особи, керівник Кастрян М. Й.; с. Лани-Соколівські – 2 особи, таким чином, у районі проживали 24 покутники [8, арк. 66] і в м. Стрий – 17 покутників [8, арк. 73], які усі були обліковані рай- і міськвиконкомами. У Миколаївському районі проживали 7 покутників, вчення цієї секти активно поширював у районі Малаший Р. М. із с. Розвадів [8, арк. 78]. У Пустомитівському районі райвиконкомом було виявлено 18 покутників [8, арк. 80]. У Жидачівському районі, а саме в с. Покрівці, проживали 22 покутники, керівник громади В. Волошин був попереджений органами державної влади, щоб припинив поширення віровчення секти в районі, але трьох активних покутників: С. Машталер, Л. Машталер і Р. Стрийків за ст. 206 ч. 1 у 1968 р. Жидачівським народним районним судом було засуджено на 1 рік позбавлення волі кожної [8, арк. 81]. У Городоцькому районі проживали біля 10 покутників, які були сконцентровані у трьох родинах. Зокрема, в с. Якимчиці проживала сім'я Катерини Глушко, котра налічувала 5 її дітей: Івана, Михайла, Петра, Степана і Марії. Районна влада застосувала проти них репресивні методи, а саме, рішенням комісії у справах неповнолітніх при райвиконкомі було порушено клопотання перед районним народним судом про позбавлення батьківських прав Катерини Глушко. І народний суд виконав це клопотання, позбавивши її батьківських прав на дітей Петра, Марію і Степана, які постановою суду були відправлені в школу-інтернат, а Івана і Михайла за ухилення від військової служби притягнуто до кримінальної відповідальності [8, арк. 90]. Інші дві сім'ї: Катерини Миколик і Марії Вушко із с. Мильчиці також не оминула подібна участь. Дітей К. Миколик Михайла і Миколу постановою суду було відправлено в школу-інтернат, а сина М. Вушко Ярослава – у дитячий будинок, окрім того на К. Миколик була заведена кримінальна справа [8, арк. 90]. Отож, влада не просто планувала боротьбу із покутниками, але її реально втілювала такими жорстокими, антигуманними методами. З іншого боку, наведені факти із даних райвиконкомів свідчать, що і мережа, і чисельність покутників, не дивлячись на репресії проти них зростала. За даними обласного уповноваженого РСРК М. Вініченка, у 1970 р. на Львівщині діяли майже 100 покутників [9, арк. 1].

У Тернопільській області вчення покутників не набуло такого поширення як на Львівщині та Івано-Франківщині. За архівними даними, наприкінці 1964 – на початку 1965 рр. на Тернопільщині у селах Вільшанка Зборівського району, Осівці Буцацького району та в м. Тернополі утворилися невеликі групи покутників із загальною чисельністю 29 віруючих. Їхня діяльність зразу ж була

виявлена місцевими органами влади, а також співробітниками районних і місцевого відділів МВС і КДБ. Щоб заблокувати поширення вчення цієї антирадянської секти, бо радянську владу вони не визнавали, вважали її сатанинською, як протестний прояв проти влади, покутники здавали свої паспорти, військові квитки, пенсійні книжки та інші документи, видані радянськими органами, не виходили на роботу в колгоспи і не дозволяли своїм дітям відвідувати школу. Органи влади почали застосовувати проти них різні методи репресій: від атеїстичної пропаганди до ув'язнення. Отож, внаслідок таких заходів влади уже в 1965–1966 рр. шість покутників покинули групи-громади, а ще п'ятеро (Дереш, Лозор, Балабан, подружжя Ляликів) за небажання працювати впродовж 2 років були притягнуті до кримінальної відповідальності й засуджені народними судами на різні терміни позбавлення волі, крім того подружжя Ляликів позбавили батьківських прав, а їхніх дітей помістили в школи-інтернати [10, арк. 33]. Отож, на кінець 1966 р. в області залишилося тільки 18 покутників [11, арк. 61], які, не зважаючи на небезпеку репресій, не відмовилися від свого віровчення, й надалі здійснювали таємне паломництво на Середнянську “святую” гору, де отримували від керівників секти настанови щодо поведінки із представниками влади, та намагалися на Тернопільщині поширювати віровчення секти. Щодо останнього аспекту, то вони зуміли незабаром відновити свою попередню чисельність, яка на 1970 р. була такою: у с. Вільшанка Зборівського району проживали 5 сімей покутників (16 осіб); в с. Осівці Буцацького району – 4 сім'ї (11 осіб) і в Тернополі – 1 сім'я (2 особи) [12, арк. 34], разом – 29 осіб і три групи. З цього випливає, що мережа покутників не розширилася, тобто їм не вдавалося віднайти нових adeptів у інших населених пунктах області, мережа їхня була маргінальною на релігійній поліконфесійній мапі Тернопільщини.

Будучи на позиціях антикатолицьких, зокрема, – антигреко-католицьких, а також – антирадянських, секта покутників у своїх діях була ще й антиправославна. Прикладом останнього були події на Івано-Франківщині наприкінці 1967 р. – та в липні 1968 р., коли покутники зривали богослужіння у православних храмах: викрикували антиправославні й антирадянські гасла, наповнені емоційною агресією, називаючи і РПЦ, і радянську владу диявольським царством.

Такі напади вони здійснили у храмах сіл Верхній Струтинь, Нижній Струтинь, Дуба, смт Перегінське Рожнятівського району, в с. Пороги Богородчанського району, у с. Коршів Коломийського району; в смт Войнилів Калуського району і в с. Велика Тур'я Долинського району [13, арк. 190, 192]. Такі антиправославні акції покутників непокоїли владу Івано-Франківської єпархії РПЦ Йосипа Савраша, і духовенство єпархії, і органи державної влади, тому виникла негайна необхідність загасити такі дії покутників: у православного духовенства – антипокутницькими, а також і антигреко-католицькими проповідями під час богослужінь та поданням у державні органи влади інформації від місцевих парохів про діяльність покутників; а у державної влади – активізувати різні методи репресій проти покутників. Одним із таких методів було відбирання у батьків дітей у дитячі будинки і школи-інтернати із т. зв. метою перевиховання, щоб вони не поповнювали покутницький рух. Так, якщо на Івано-Франківщині на 1972 р. налічувалося близько 140 покутників, то на травень 1972 р., “завдяки” владі, у школах-інтернатах області навчалися 43 дитини із родин покутників, а саме: у Долинській школі-інтернаті – 21 дитина, Коломийській – 8, Кутській Косівського району – 2, Надвірнянській – 2, Верховинській – 1, школах-інтернатах № 1 і № 2 м. Івано-Франківська відповідно – 2 і 7 [13, арк. 194].

Окрім того, ще одним із методів репресій органів державної влади проти покутників, яких на 1 січня 1973 р. налічувалося на Івано-Франківщині 140 осіб [14, арк. 7], були штрафи і тимчасове позбавлення волі. Так, у 1971–1972 рр. за т. зв. порушення законодавства про релігійні культи, а саме за пропаганду свого віровчення і антирадянську позицію були притягнуті до адміністративної відповідальності – оштрафовані 16 покутників та засуджено до позбавлення волі строком на 10–15 діб 58 покутників [14, арк. 8], разом 74 особи, тобто кожен другий покутник області.

Таким чином, частково завдяки антипокутницьким проповідям православного духовенства та репресивним методам органів державної влади, активність покутників знизилася.

На середину 1975 р. на Івано-Франківщині обласним уповноваженим Ради в справах релігій (РСР) С. Ганженком їх було обліковано 138 осіб [15, арк. 194]. Отож, влада зуміла на деякий період призупинити масове або невеликих груп, паломництво покутників на т. зв. святу Середнянську гору. Щоб створити в населення недоброзичливе ставлення до секти покутників, влада використовувала для цього засоби масової інформації: газети, радіо, телефільми, в яких у різний спосіб компрометувала віровчення і діяльність цієї секти та, одночасно, обмежувала її поповнення новими adeptами та ще й добивалася виходу із неї її членів, хоча останнє було рідкісним, але такі випадки мали місце. Наприклад, покутниця Менчак М. М. із с. Мислівка Долинського району у квітні 1975 р. відвідала райком партії і заявила, що виходить із секти, а партійні чиновники її ще переконали, щоб із секти вийшли її родичі, отож, крім неї, секту покинули її сестра та їхні чоловіки й усі вони влилися в т. зв. суспільне радянське життя [15, арк. 194]. Приблизно тоді ж, секту покинув С. М. Мальйон із с. Княжолука того ж району разом із своїм сином, які також влилися в суспільне життя. Також порвала із попутництвом В. І. Савчак із с. Дем'янівка Галицького району, яку після цього постановою суду було поновлено у батьківських правах, яких вона раніше була позбавлена, як член секти [15, арк. 194–195]. Але це були поодинокі випадки, фанатично віддані віровченню руху покутництва члени секти й надалі залишалися йому вірні, намагалися його поширювати у всій області й одночасно проводили свою життєдіяльність, яка не відповідала т. зв. радянському соціалістичному способу життя.

За це проти них влада й надалі застосовувала репресивні дії. Так, у 1974 р. 10 покутників Івано-Франківщини були притягнуті відповідними державними органами до кримінальної відповідальності й засуджені на різні терміни позбавлення волі, а до адміністративної відповідальності притягнуто 8 сектантів та ще 11 осіб попереджено. А за перше півріччя 1975 р. було притягнуто до адміністративної відповідальності 4 покутники, а до кримінальної відповідальності – 5 [15, арк. 195].

Такими репресивними методами органи державної влади намагалися не допустити та припинити т. зв. антизаконну й антирадянську діяльність покутників.

Подібна, вищезазначена, ситуація спостерігалася у діяльності покутників та ставленням до них органів державної влади й у Львівській області, де їхня чисельність у 1972 р. становила близько 100 осіб [9, арк. 1].

Наприкінці 1980 р. у Львівській області й надалі діяли близько 100 покутників [16, арк. 105]. З метою підвищення ефективності й якості контролю за дотриманням законодавства про релігійні культи у першому півріччі 1981 р., відділом пропаганди і агітації Львівського обкому Компартії України, переглянуто склад комісії сприяння контролю за дотриманням законодавства про культи при виконкомах Львівської області, яких нараховувалося 588. Їх було оновлено і зміцнено особами, які ґрунтовніше обізнані з віровченнями діючих в

області релігійних громад різних конфесій. У складі комісій було 2095 депутатів різних рівнів Рад, понад 600 працівників радянських та адміністративних органів, 822 працівники народної освіти. Того ж року були проведені міські й районні семінари голів і членів комісій з питань контролю за дотриманням законодавства про культу, посилення боротьби із нелегальними громадами, в т. ч. із покутниками. Внаслідок активізації цих комісій, на початку 1980-х років засуджені керівники покутників Г. М. Солтис і К. М. Кузьмінська, а також активний член секти С. Ф. Скалич [16, арк. 117], а деяких покутників було притягнуто до адміністративної відповідальності. Але завідувач згадуваного відділу В. Григоренко вважав, що боротьба проти нелегальних громад партійними комітетами, радянськими і адміністративними органами ведеться недостатньо, вони не змогли повністю виконати постанову бюро Львівського обкому Компартії України від 28 квітня 1980 р. “Про постанову Політбюро ЦК КПУ “Про роботу Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР по здійсненню контролю за дотриманням законодавства про культу””.

Він констатував, що в області й надалі порушують діюче законодавство про культу незареєстровані релігійні групи, в т. ч. покутники. Однією із причин, що такі порушення відбувалися, були не тільки активізація і безстрашність діяльності нелегальних груп, а відсутність чіткої координації у здійсненні контролю за діяльністю нелегальних громад між партійними, радянськими і адміністративними органами та те, що не було налагоджено постійного обміну оперативною інформацією між правоохоронними органами і апаратом уповноваженого РСР, не встановлено системної взаємодії їхньої роботи у даному аспекті. По суті, такий стан справ щодо покутників у Львівщині тривав упродовж 1980-х рр.: вони не звужували своєї діяльності, а органи державної влади різними методами контролю і репресій намагалися її обмежити.

У Тернопільській області чисельність покутників була ще меншою, ніж в Івано-Франківській та Львівській областях. У 1972 р. обласним уповноваженим РСР їх обліковано у три групи із загальною чисельністю 29 осіб, зокрема: в с. Вільшанка Зборівського району – 15 осіб, у с. Осівці Бучацького району – 10 віруючих і в м. Тернопіль – 4 [17, арк. 54].

Вони, як і їхні одновірці із Львівщини й Івано-Франківщини, не визнавали радянської влади, відмовлялися працювати в колгоспах і радгоспах, виконувати громадянські обов’язки, виступали проти російського православ’я, наприклад, у 1970 р. в Зборові та Бережанах вони намагалися розтрощити вівтарі в діючих храмах РПЦ. У Бережанах, під час цієї акції, міліція затримала шість покутників із Львівщини та Івано-Франківщини, яких згодом народний суд Бережанського району засудив на три роки позбавлення волі [18, арк. 59–60]. Отож, влада вела жорстоку боротьбу з покутниками в галицькому регіоні, бо попри релігійні особливості цієї секти, вона мала ще й різко виражений антирадянський зміст.

У 1977 р. в області загальна чисельність покутників становила 27 осіб, вони мешкали в селах Вільшанка Зборівського району, Осівці Бучацького району, Налужжя Терехівського району і в м. Тернополі [19, арк. 46]. Періодично, по декілька осіб, відвідували свій центр – Середнянську гору в Івано-Франківщині, де проводилися відправи покутників із Львівщини та Івано-Франківщини.

Покутники на 1 січня 1984 р. налічували уже тільки 23 особи, які мешкали у тих же вищезазначених населених пунктах [20, арк. 22] Тернопільщини, але через похилий вік сектантів їхнє протистояння атеїстичній владі поступово йшло на спад.

На відміну від повільно спадаючої активної діяльності покутників у Львівській і Тернопільській областях, в Івано-Франківщині покутники діяли активніше, тому за це значно частіше та у більшій чисельності попадали під репресії органів державної влади. Наприклад, за увесь 1975 р. в області було

притягнуто до кримінальної відповідальності 12 покутників, щоправда, із них 6 осіб – із інших областей, а до адміністративної відповідальності притягнуто 50 осіб, із яких також декілька були із сусідніх областей галицького регіону [21, арк. 34]. Але це не зупиняло їх здійснювати паломництва на Середнянську гору. Наприклад, 22 грудня 1975 р. туди намагалися проникнути близько 60 покутників. Загалом, у 1976 р. в області обласним уповноваженим РСР було обліковано 137 покутників [21, арк. 31], тобто, репресії суттєво не зменшували їхньої чисельності, бо на середину 1975 р. їх налічувалося 138 осіб. У 1976 р. близько 20 покутників за порушення законодавства про культу оштрафовані, а за порушення інших радянських законів 34 покутники – притягнуто до адміністративної відповідальності, а 9 – до кримінальної, із загальної чисельності покутників, яких тоді в області було 133 особи [22, арк. 13, 19].

Щороку, 22 грудня, починаючи із 1954 р., із оголошення Ігнатієм Солтисом видіння Матері Божої і цілющості джерела за с. Середне Калуського району, тобто із дати зародження покутництва, покутники із галицьких областей і Закарпаття тут відзначали “Середнянське чудо” біля т. зв. цілющого джерела, здійснюючи туди паломництво групами від кількох осіб до кількадесятьох. І це, незважаючи на те, що влада воду із джерела відвела по підземних трубах на колгоспну ферму і, що чинила перешкоди такому святковому паломництву, намагаючись його не допустити, використовуючи для цього міліцію та ін. Винятком не стало й 22 грудня 1977 р. Отож, в околицях с. Середне, силами т. зв. громадськості та співробітниками органів міліції із 20 по 24 грудня того ж року були організовані чергування і проводилася т. зв. відповідна профілактична робота, до якої був залучений апарат обласного уповноваженого РСР. Та все ж, вранці 22 грудня 1977 р. маршрутними автобусами покутники почали прибувати невеликими групами, по 3–5 осіб, у с. Середне та йти до “святого” місця, де їх вже переймали дружинники, міліція, працівники сільради та проводили із ними відповідні розмови, роз’яснюючи антизаконність дій покутників і не допускали до місця зібрання. Впродовж дня, невеликими групами, до місця, де раніше було джерело, намагалися підійти близько 120 покутників, у більшості це були жінки похилого віку. Вони туди приїхали із Львівської, Тернопільської і Закарпатської областей, а також були й з Івано-Франківської області. Із них, органами міліції було затримано понад 25 найактивніших осіб, яких підозрювали у здійсненні різних порушень радянських законів, зокрема за т. зв. бродяжництво, які раніше за це неодноразово попереджувалися органами влади.

Тож, за санкцією прокурора, ці особи, після затримання, були розміщені в ізоляторі-розподільнику тимчасового утримання УМВС для встановлення їхньої особи. Вияснилося, що серед них був активний покутник із Городоцького району Львівської області Грушкевич Г. І., покутниця Батьо із Закарпаття, Кондзин М. Д. із Долинського району Івано-Франківської області та ін. [22, арк. 93]. Отож, такими репресивними методами влада зуміла своєчасно зупинити паломництво покутників, а на затриманих осіб чекали адміністративні штрафи чи арешт на 10–15 діб.

Боротьба проти покутництва органів державної влади, а саме – різні методи і види репресій, ізоляція від цього віровчення дітей і молоді, призвели до часткового зменшення їхньої чисельності, у даному контексті в Івано-Франківщині, наприклад, на 1 січня 1978 р. їх налічувалося 129 осіб [23, арк. 25], а вже на 1 січня 1979 р. – 126 [24, арк. 17]. Основна концентрація їхнього проживання була у таких районах: Рожнятівському – 53 особи, Долинському – 24, Коломийському – 18, Калуському – 10 та в м. Коломия – 13 [24, арк. 17]. Вони ніде не працювали, але виживали за рахунок випадкових і тимчасових заробітків за працю в односельців. У них була своя організаційна структура, керівники та актив, серед них: Р. Т. Качур із с. Велика Тур’я Долинського

району, П. Л. Мокляк із смт. Перегінське Рожнятівського району, М. П. Магнич із м. Коломия, а керівником усіх покутників в Україні був Ігнатій Солтис із м. Львів. Загалом, діяльність покутників була системною: вони проводили свої відправи невеликими групами в помешканнях своїх одновірців за місцем проживання та біля Середнянської гори, а їхні священники хрестили дітей, здійснювали обряд похорону померлих покутників та інші релігійні обряди. Але їхня діяльність повсякчас присікалася органами державної влади, так у 1978 р. засуджено до різних видів відповідальності 8 покутників [24, арк. 21]. А у 1982 р. за т. зв. дармоїдство притягнуто до кримінальної відповідальності 5 покутників із 132, які мешкали в Івано-Франківській області [25, арк. 1, 3] та були обліковані обласним уповноваженим РСР. Таким чином, партійні, радянські й правоохоронні органи намагалися здійснювати тотальний контроль за діяльністю покутників та карати їх за неї за будь-якої нагоди, мотивуючи це порушенням ними діючого законодавства. Тому внаслідок системних заходів, які проводили працівники міліції і УКДБ щодо припинення зібрань покутників на Середнянській горі, у 1984 р. було не допущено масових відвідувань сектантами гори в с. Середнє Калуського району. Але, щоб контролювати усіх покутників в області, органи влади почали застосовувати до них, як зрештою й до всіх інших нелегально діючих конфесій і релігій, т. зв. паспортний контроль у помешканнях їхнього проживання, що давало можливість їх виявити і навіть покарати.

Так, у 1983–1984 рр. за т. зв. “злісне порушення паспортних правил, як відзначав у своїй таємній інформації Івано-Франківському обкому КПУ начальник обласного УМВС В. І. Попов, 11 покутників притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 196 КК УРСР, 15 осіб їхнього віровчення – до адміністративної” [26, арк. 52]. У свою чергу, прокурор Івано-Франківської області В. І. Шевченко також таємно інформуючи обком КПУ, повідомляв, що у тих же роках “... за порушення правил паспортного режиму і бродяжництво (ст. ст. 196, 214 КК УРСР) до кримінальної відповідальності було притягнуто і засуджено до різних термінів позбавлення волі 10 “покутників” (Калуський, Надвірнянський, Долинський, Рожнятівський райони)” [26, арк. 55]. Обласний уповноважений РСР В. Р. Ліченко у своїй інформації обкому КПУ дещо деталізував вищезазначені інформації. Наприклад, за порушення правил прописки, а саме, за ухиляння від прописки і отримання паспортів, у 1984 р. в Рожнятівському районі 5 покутників притягнуті до кримінальної відповідальності, а 28 – до адміністративної із 43-х, які мешкали у цьому районі [26, арк. 46–47]. Такі методи репресій вплинули на активну діяльність та чисельність покутників в області, яка на 01.11.1984 р. становила 122 особи [26, арк. 48], а на 01.01. 1987 р. – 116 осіб [27, арк. 22]. Вони мешкали у таких районах: Богородчанському – 11 осіб, Долинському – 22, Калуському – 8, Коломийському – 17, Надвірнянському – 6, Рожнятівському – 38, Тлумацькому – 4 і в м. Коломия – 10. За віком їхній поділ був таким: до 30 р. – 1 особа, до 40 р. – 12, до 50 р. – 14 та до 60 р. і старші – 89 [28, арк. 23].

Підсумовуючи, спочатку в статистичному контексті, діяльність покутників у галицьких областях України в 1965–1980-х рр. була під постійним репресивним тиском органів державної влади, наведемо таке порівняння. Якщо на початку 1965 року в Івано-Франківській області налічувалося 199 покутників, у Львівській – 120 і в Тернопільській – 29, разом – 348 осіб, то наприкінці 1980-х років їхня чисельність у цих областях становила: у Івано-Франківській – 116, у Львівській – 100 і в Тернопільській – 23 особи, разом – 239 віруючих. Отож, за 25 років сумарна чисельність покутників у цих областях зменшилася на 109 віруючих і найбільше – в Івано-Франківській області, – майже на половину. Таким чином, різноманітні методи репресій проти покутників партійних, радянських, адміністративних державних органів влади вплинули на зменшення

їхньої активності та чисельності віруючих і призвели до повільного згасання цього сектантського віровчення наприкінці 1980-х років.

Список використаних джерел

1. *Стоцький Ярослав*. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років : [Монографія] / Я. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с. – Бібліогр.: С. 492–496.
2. *Андрухів І.* Релігійне життя на Прикарпатті : 1944–1990 роки. Історико-правовий аналіз / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 2004. – 343 с.
3. *Державний архів Івано-Франківської області* (далі – Держархів Івано-Франківської області). – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 111.
4. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 96.
5. *Державний архів Львівської області* (далі – Держархів Львівської області) Ф. П. 3. – Оп. 9. – Спр. 231.
6. *Держархів Львівської області*. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 37.
7. *Держархів Львівської області*. – Ф. Р. 1332. – Оп. 1. – Спр. 28.
8. *Держархів Львівської області*. – Ф. Р. 1332. – Оп. 1. – Спр. 36.
9. *Держархів Львівської області*. – Ф. Р. 3. – Оп. 59. – Спр. 196.
10. *Державний архів Тернопільської області* (далі – Держархів Тернопільської області). – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 4120.
11. *Держархів Тернопільської області* – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 3864.
12. *Держархів Тернопільської області* – Ф. Р. 3241. – Оп. 2. – Спр. 6.
13. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 112.
14. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 115.
15. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 121.
16. *Держархів Львівської області*. – Ф. Р. 3. – Оп. 47. – Спр. 44.
17. *Держархів Тернопільської області*. – Ф. Р. 3241 сч. – Оп. 2 с. – Спр. 25.
18. *Держархів Тернопільської області*. – Ф. Р. 3241 сч. – Оп. 2 с. – Спр. 19.
19. *Держархів Тернопільської області*. – Ф. Р. 3241 сч. – Оп. 2 с. – Спр. 58.
20. *Держархів Тернопільської області*. – Ф. Р. 3241 сч. – Оп. 2 с. – Спр. 99.
21. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 127.
22. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 129.
23. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 133.
24. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 143.
25. *Держархів Івано-Франківської області* – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 171.
26. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 4930.
27. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 211.
28. *Держархів Івано-Франківської області*. – Ф. Р. 388. – Оп. 2. – Спр. 200.

Ярослав Стоцький

ПОКУТНИЦКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ ПОД РЕПРЕССИВНЫМ ДАВЛЕНИЕМ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ В 1960-Х – 1980-Х ГГ.

В статье исследована легальная деятельность покутницких групп во Львовской, Ивано-Франковской и Тернопольской областях в 1960-х – 1980-х годах под репрессивным давлением партийных, советских и правоохранительных органов. Раскрыты основные позиции покутницкого вероучения, историю развития покутництва, его негативное отношение к римо и греко-католицизму и к государственной советской власти. Освещены различные методы репрессий органов государственной власти против покутников: от уголовного и административного наказания к лишению родительских прав и направления их детей в школы-интернаты и детские дома. Это было обусловлено тем, что покутники не подчинялись законам советской власти, ее органам, уклонялись от воинской повинности, отказывались участвовать в различных формах общественной жизни, вели бродячий образ жизни, запрещали своим детям учиться в школах, активно распространяли свое сектантское антиобщественное вероучение, срывали богослужения в православных храмах, поэтому, против них вело борьбу, в основном путём проповеди, и православное духовенство. Так, указанные антипокутницкие методы репрессий и пропаганда повлияли на уменьшение численности и активности покутников: так, если начале 1965 году их насчитывалось 348 человек в галицких областях Украины, то в конце 1980-х гг. – только 239 верующих, то есть это сектантское вероучение медленно угасало.

Ключевые слова: покутники, верующие, органы государственной власти, покутницкое движение, репрессии, действующее законодательство, численность.

Yaroslav Stotskyi

**PENITENTIAL MOVEMENT IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE UNDER
REPRESSIONS OF STATE GOVERNMENT AUTHORITIES IN 1960–1980S**

The article investigates the legal activities of penitential groups in Lvivska, Ivano-Frankivska and Ternopil'ska Regions in 1960–1980s under the repressions of party, soviet and law-enforcement authorities. The research reveals the main foundations of penitential doctrine, brief history of development of penitent creed, its negative attitude to Rome-and-Greek Catholicism and state soviet authorities.

The article highlights different means of repressions by state government authorities against penitents – ranging from criminal and administrative sanctions to deprivation of parental rights that resulted in their (penitents') children being assigned to boarding schools and educational orphanages. This was caused by penitents who refused to abide by the laws of soviet authorities and their bodies, they dodged military service, did not participate in public life, followed a vagabond life patterns, did not allow their children to attend school, actively propagated their cultic anti-social doctrine, sabotaged church services, that is why penitents were fought mostly by means of sermons and using orthodox clergy.

Subsequently, the above mentioned anti-penitent methods of repressions and propaganda brought the decrease of penitents in numbers as well as their activity. Thus, in late 1980s there were only 239 penitent followers in Galicia regions of Ukraine in comparison to 348 cultists in 1965, which means that this cultic doctrine was gradually subsiding.

Keywords: penitents, religious devotees, state government authorities, Penitent Movement, repressions, legislation in force, number.